

Hagadah in the Holocaust

Maayana Shel Torah Hagadah

- R' Alexander Zusia Friedman

Gurs Hagadah

- Aryeh Ludwig Zuckerman

Bais Aharon Hagadah

- R' Avraham Aharon of Tshop

A Survivors' Hagadah

- Yosef Dov Sheinson

Vayechi Yosef

- R' Yosef Grunwald

הגדה של פסח

עם

מעריכה של תורה

נרצה תודה קומאלי

אמרות, רעיונות, השקפות ופתגמים
מאת גאונרי ונדוילי ישראל

נאספו, נקדו ונסדרו לעם על ידי

אלהסדר זשא פרידמן

הא לְחַמְאָא שְׂנִיא רִי אֲכִלְוּ אֲבִתְהֻנָּא פְּאַרְטָא רְמַגְרִים.
 פֶּה רִפְקִין יִיטֵי וְיִיכְלֵי: פֶּה דְפָרְקֵי יִיטֵי וְיִפְסֹת.
 הַשְׁטֵטָה הַשְׁטֵטָה הַשְׁטֵטָה הַשְׁטֵטָה הַשְׁטֵטָה הַשְׁטֵטָה:
 צַבְרֵי: פְּשִׁטָה פִּמְפֵּא הַפְּנֵי חוֹרֵין:

מַעֲרִיבָה שֶׁל חוֹרֵה

וּבְהַתְּפַעְלֹת כּוֹנֵן עַד שִׁיחָא כְּרִי לְהַרְאוּת
 מִמַּשׁ אֵת הַנְּסִים הַהִנְפִּילֹת שֶׁל יַעֲיָאֵר
 מַצְרַיִם.
 "וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ" — הִרְאָה חֲרָאָה זֹאת
 לְבְנֶךָ, לִמְעַן גַּם יִרְאוּ וְלֹא רַק יִשְׁמְעוּ...
 (הַמְרָק בֶּעַד אֲבִינֵי-נֹדֶר מִסּוּכְשֵׁטוֹב ז"ל)

סִיפּוּר יַעֲיָאֵר מַצְרַיִם

מִה טַעַם אֵין מְבַרְכִים בְּרַכָּה עַל הַמַּצּוֹת
 שֶׁל סִיפּוּר יַעֲיָאֵר מַצְרַיִם, בְּדוּמָה לְכֹל
 הַמַּצּוֹת שֶׁמְבַרְכִים עַלֵּינוּ עוֹבֵר לַעֲשִׂימָתוֹ?
 בְּרַם, הַהֲלָכָה קוֹבֵעַת שְׁנֵכֵי הַמַּתְנִייר
 מְבַרֵךְ עַל טְבִילַת הַגִּיּוֹר אַחֲרֵי הַטְּבִילָה
 וְלֹא לַפְּנֵיהֶ, שֶׁהֵרִי לַפְּנֵי: כֵּן עוֹדֵנוּ נִכְרִי
 וְאֵינוּ יְכוּלֵי לִדְמֵר: "אֲשֶׁר קִדְשָׁנוּ בַּמַּצּוֹתָיו
 וְצוּרָיו".
 וְכִיּוֹן שׁ, בְּכָל דְּוֹר דְּוֹר חַיִּיב אֲדָם לִרְאוּת
 אֵת עַצְמוֹ כְּאִילוּ הוּא יַעַא מַמְצְרִים" —
 הֵרִי צָרִיךְ כֹּל אֲדָם-יִשְׂרָאֵל לִרְאוּת אֵת
 עַצְמוֹ כְּאִילוּ זֶה עִמָּה נִעֲשֶׂה יְהוּדֵי, כִּשֶׁם
 שְׂאֵנוּ אֲמֹרִים בַּהַגְדָּה-שֶׁל-פֶּסַח: "מַתְחִילָה
 עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת-זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁיו
 קִרְבְּנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ". לְפִיכֵךְ נִתְחַבֵּם
 אֲנוּ כְּגַר וְאֵינוּ מְבַרְכִים בְּרַכָּה, "גַּאֲלֵי
 יִשְׂרָאֵל" לַפְּנֵי סִיפּוּר יַעֲיָאֵר מַצְרַיִם אֲלֵא
 לְאַחֲרֵיהֶם — שֶׁכֵּן עַל-יְדֵי סִיפּוּר יַעֲיָאֵר
 מַצְרַיִם, נִעֲשִׂים אֲנוּ יְהוּדִים מַחֲדִישׁ
 וּמְקַרְבִּים מַחֲדֵשׁ לַעֲבוֹדַת-הַיְהוּדָה. (חֲתוּם סוּפֹר)

בְּהַתְּפַעְלֹת כּוֹנֵן עַד שִׁיחָא כְּרִי לְהַרְאוּת
 מִמַּשׁ אֵת הַנְּסִים הַהִנְפִּילֹת שֶׁל יַעֲיָאֵר
 מַצְרַיִם.
 "וְהִגַּדְתָּ לְבְנֶךָ" — הִרְאָה חֲרָאָה זֹאת
 לְבְנֶךָ, לִמְעַן גַּם יִרְאוּ וְלֹא רַק יִשְׁמְעוּ...
 (הַמְרָק בֶּעַד אֲבִינֵי-נֹדֶר מִסּוּכְשֵׁטוֹב ז"ל)

בְּרַס
 נִתְחַבֵּם מִחוּת מְכִיחַת בְּרַסִּים וְסוּבְלִין (סְבִיל רֵאשִׁין) כְּמִי מַלְח וּמְבַרְכִים
 קְרִינָה אֲפִיקָה יִי, אֲפִיקָה יִי, אֲפִיקָה יִי, אֲפִיקָה יִי, אֲפִיקָה יִי, אֲפִיקָה יִי:
 יִכְרִין לַפְּסוּר גַּם כֵּן הַמְרֹרֵר בְּכִרְיִי ..

ב

מִפְּנֵי הַתְּפִילָּה וְהַתְּפִילָּה לְשִׁמּוֹן, יִכְרִין לְבַצּוֹת חֲלוּן יִשְׁחֵר בְּרַל מִשְׁחֵי הַחַטָּאת
 לְאַשְׁקִיפוּן, וְהַתְּפִילָּה לְהַנִּיחֵנוּ בֵּין כֵּר לְכַסֵּא חַתֵּם מִיִּשְׂרָאֵל.
 ב
 מִפְּנֵי הַתְּפִילָּה וְהַתְּפִילָּה לְשִׁמּוֹן, יִכְרִין לְבַצּוֹת חֲלוּן יִשְׁחֵר בְּרַל מִשְׁחֵי הַחַטָּאת
 לְאַשְׁקִיפוּן, וְהַתְּפִילָּה לְהַנִּיחֵנוּ בֵּין כֵּר לְכַסֵּא חַתֵּם מִיִּשְׂרָאֵל.

קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

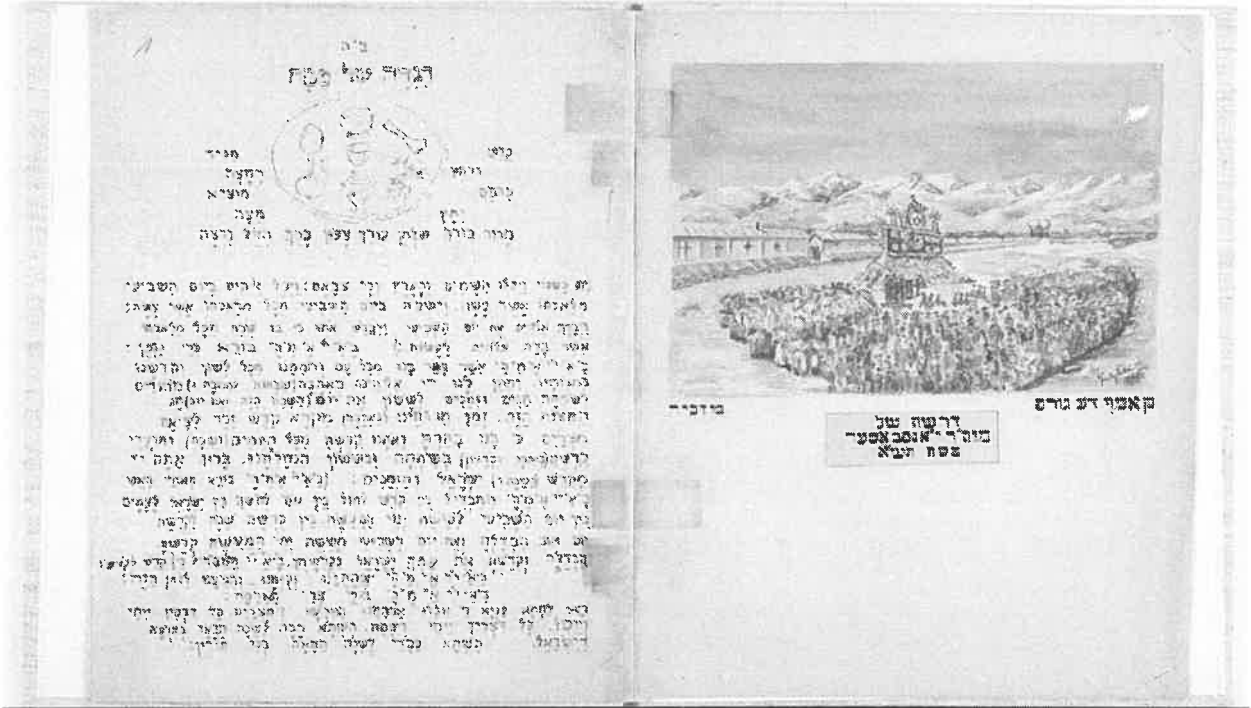
קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

קְרִינָה וְרַחֵם בְּרַפֵּס
 כֹּל כְּמַה שְׂאֲדָם-מִיִּשְׂרָאֵל זוֹכֵה יוֹמֵר
 לְקַדְוִישָׁה, כִּךְ מְבַחֲרִין הוּא יוֹמֵר בְּשִׁפְלוּתוֹ,
 עַד כְּמַה רַחוּם הוּא מִן הַקְּדוּשָׁה, הוּא
 מְרַגֵּישׁ רַק עִמָּה שֶׁעֵלֵינוּ לְטֹהַר וְלִזְכָּר אֵת
 עַצְמוֹ, עַל-יְדֵי, "קִדְשׁ" נוֹכַח הוּא לִרְאוּת
 כִּי צָרִיךְ הוּא לְ, "רַחֵם".
 בְּרַם, אֵל לֹל לְאֲדָם לִיפּוֹל בְּרוּחוֹ בִּשְׁל
 כֹּךְ, אֲלֵא עֵלֵינוּ לְלַמֵּד מִן הַ"כְּרַפֵּס". אוֹתָם
 יִרְקוּת הַנְּאֻכְלִים בַּ"סִדֵּר", הֵלֵא כֹל עַצְמָם
 שְׂקוּעִים הָיוּ בְּאַרְמָה וְרַק אִי-אֵלֵינוּ עֵלִים
 נִרְאוּ לַעֲיָן, וּבְכָל-זֹאת הִרְיָהֶם מִתְּפִילָּה
 וְעוֹלָם עַל שׁוֹלְחוֹ הַ"סִדֵּר" הַיְחִידִי
 מְבַרְכִים עֵלֵיהֶם בְּרַכָּה, וְעַל-יְדֵי-כֵי
 מַתְּעִילָה אֲפִילוּ הַנִּצּוֹץ הַגָּנוּז בְּאַרְמָה, מִזֶּה
 צָרִיךְ הָאָדָם לִלְמַד, לְהַחֲזִיק בְּאֲמוּנָה כִּי
 הַשֵּׁם-הַיְחִידִי יְכוּל לְרוֹמֵם אֵת הָאָדָם מִן
 הַמַּדְרָגָה הָאַרְבָּעִית הַשְּׁפִילָה בִּיחֲזֵר אֵל
 הַקְּדוּשָׁה הַעֲלִינָה בִּיחֲזֵר.

The Gurs Hagadah
 Tad Vashev

בבני הרמה

הגדה של פסח

עם שני פירושים בוגלים

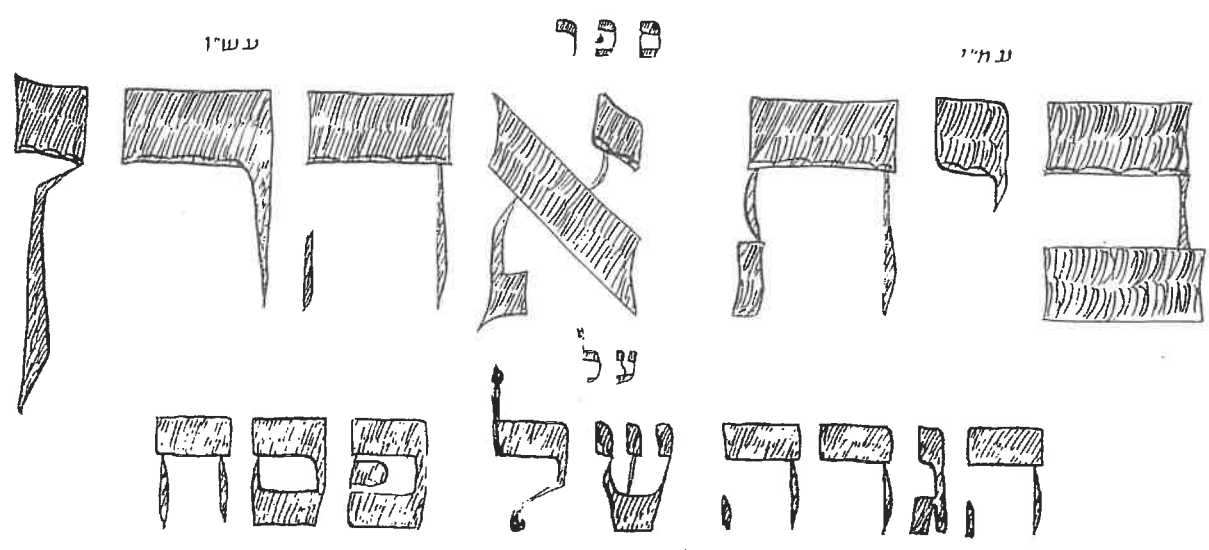
בית אברהם

בית אהרן

כמבואר בשער השני

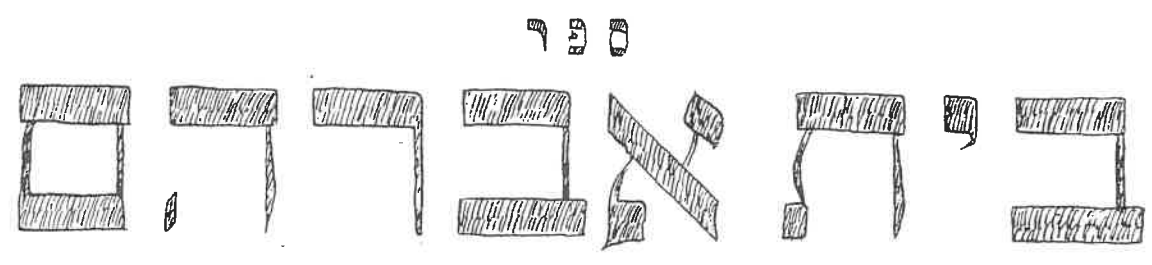

 סודות סודות לאסור זה יום היום סוד
 סוף סוף יצא לוח אלה (פחאנף פכילגאן)

זהוה לארבעה ראשים

ע"ד הדרוש	ג	בנית אהרן	ע"ד הפשט	דבר אהרן
ע"ד	ה	חכמת אהרן	ע"ד הרמז	פאר אהרן

ועוד נלוה לזה

נכלל בתומו

א"גורת און על דרך אגדה
 ב"רות בהשבון על דרך חשבון
 ר"וח חדשה חידושים
 ה"דעה והדבור שימדת ווסקהות
 מ"רבה לספר ליקוט חידושים וספרים

הגדה של פסח

מרבח לספר

הרחמון הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב וכו'. איתא בילקוט (מלכים ט"ו כ"ח) פעם אחת נחלקו רבוותינו אליהו משל מי הוא, אלו אומרים משל גד ואלו אומרים משל בנימין, בא ועמד לפניהם אמר להם רבותי, למה אתם חולקים עלי אני מבני בניה של רחל, אמרו לו ולא כהן אתה ולא כן אמרת לאשה אלמנה מצרפת אך עשי לי משם עוגה קטנה (מ"א י"ז, י"ג), אמר להם אותו התינוק משיח בן יוסף היה ורמזו רמזתי לעולם שאני יורד תחילה לבבל ואח"כ יבא משיח.

ויבשר לנו בשורות טובות. בפסיקתא רבתי (ל"ו, ד) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נ"ב, ז), בשעה שהקב"ה גואל את ישראל, ג' ימים קודם שיבא משיח בא אליהו הנביא ז"ל ועומד על הרי ישראל ובוכה ומספיד עליהם ואומר, הרי ארץ ישראל עד מתי אתם עומדים בארץ ציה ושממה, וקולו נשמע בכל העולם, ואח"כ יאמר, בא שלום לעולם בא שלום לעולם, שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע ישועה. כיום שני בא ועומד על הרי ישראל ואומר, באת טובה לעולם שנאמר (שם) מבשר טוב. כיום שלישי בא ועומד על הרי ישראל ואומר, באת ישועה לעולם באת ישועה לעולם, שנאמר (שם) משמיע ישועה אומר לציון מלך אלקיך.

הרחמון הוא יברך את אבי מורי וכו'. לא אמנע מלהעלות על הכתב זכרון בספר את כל התלאה אשר מצאתנו כשהגעתי לפיסקא זו, והיינו בשנת תש"א אחר עבור הפסח קראו אותי לצבא העבודה פעם שנית, והייתי אצלם במקומות שונים במקום שאין דרים שם יהודים, והייתי מלוכש במלכושיהם לערך ד' חדשים ועבדתי שם עבודת פרך, ובכל יום ויום הכבידו עלינו העבודה ממש, וג' ימים קודם שנעשיחי חפשי תקפו עלי צרות כי באה אלי השמועה הלא טובה כי זוגתי זיסל ע"ה בת מו"ה צבי נ"י נפלה בעו"ה למשכב, לא עברו ימים מועטים ושלי"ח ביום ג' לסדר נצבים כ"ד לחודש אלול והובלה לקברות ביום ד' לאחריו בעיר מולדתה בק"ק בערעזנא גדול יצ"ו, והנה לקיתי בכפלים כי לא עברו הימים היינו ביום ש"ק ו' לחודש תשרי שב"ת לפ"ק גברו האראלים ונסתלק אבי מורי מו"ה יונה ע"ה בן מו"ה אברהם אהרן ז"ל הכ"מ והוכל ביום א' פ' האיניו למנוחות במקום מולדתו ק"ק מוזשאי יצ"ו ואותנו עזב לאנחות הנצב"ה, והספדתי עליהם מספד רב הלא הוא כתוב אצלי בקונטרס מיוחד בפני עצמו. וקודם כל הנ"ל הייתי אצל צבא העבודה ג' חדשים ומחצה ובכללם כל משך ימי הנוראים ובקושי גדול עלה בידי שלא לחלל השבתות והימים טובים עד שלבסוף נתנו אותי בכית האסורים ומסרוני לבית המשפט אודות שלא רציתי לחלל השבת, ובחמלת ה' עלי יצאתי לחפשי והייתי שם לערך חודש ימים והרבה תלאות עברו עלי ראשי מני אז אשר לא יאומן ולא יסופר. השם ירחם על שארית עמו ישראל וישלח לנו הגוא"צ במהרה.

יעקב, אתה הוא המוסף לו ליעקב קדושה שהוא החלק שחסר לו, החלק שחסר לו.

הוא המיב, הוא מטיב הוא ייטיב לנו. יש לפרש, דהנה לפעמים נמצא דמוכה ג"כ לרעה תחשב, כמו, יש עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה', י"ב), וכמו, רשע וטוב לו, להרע לו באחריתו (קדושין ט). והנה, לפעמים נמצא דרעה ג"כ טובה תקרא, והיינו, ביחס לרעה שלפניה, וכמו, טובים היו חללי חרב (איכה ד', ט), ועו"א, הוא המיב לנו בתחילה, ולפי יחס זה, הוא מטיב לנו עכשיו, ולא ביחס לרעה, והוא ייטיב לנו באחריתנו, כלומר, שלא תצמח ח"ו רעה ע"י הטובה היא.

הרחמון הוא ישלח לנו את אליהו הנביא וכו'. הנה, רבינו רבן של כל ישראל הח"ק ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זל"ה, פעם בהיותו מוסב על שולחנו עם קהל חסידים, באמצע הסעודה פתח ואמר, נבין מאמר הנבי' (מנהדרין צח) ששאלו למשיח אימתי יבא מר, והשיב, היום אם בקולו תשמעו (תהלים צ"ה, ז). וקשה, איך אפשר לבא היום אם בקולו תשמעו, והרי לא בא אליהו מאתמול, והכתוב אומר (מלאכי ג', כ"ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה'. אמנם, מבינים אתם אחי, למה באמת צריך אליהו לבוא יום א'

אגודת אונג

ואמר להם, פקוד פקדתי (שמות ג', ט"ז) וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל (שם ד', ל"א), וישמחו. וכך יהיה לעתיד לבוא, שיהיה אליהו המבשר, וי"ש כנשר יעיר קנו, ואינו פורח עליהם מיד, אלא מקשקש בכנפיו בתחילה ומודיעם שבא, עיי"ש. וי"ל דו"ש ובדבר ישועה ורחמים חום והננו, דהיינו, כי מרם שתהיה הגאולה יהיה מבשר, וע"כ אנו מבקשין, שנזכה לדבר הישועה ההיא.

אבינו מלכנו. הנה, אז"ל (קדושין לו) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום נקראין בנים, ובזמן שאין עושין רצונו מכונים עבדים. והנה, לפי"ז יש לדקדק, האידך אנו אומרין אבינו מלכנו, ממה נפשך, אם הקב"ה הוא בחינת אב, אינו בחינת מלך, ואם הוא בחינת מלך אינו בחינת אב. וי"ל, דהנשמה שהיא חלק אלקי ממעל, היא בחינת בן, והגוף הומר העבור, הוא בחינת עבד, וע"כ בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, ועושין הנשמה עיקר, גופא בטר נשמה גריר, ואז הקב"ה בחינת אב, וכשאין עושין רצונו של מקום, וישנו התגברות הגוף, אזי הקב"ה בחינת מלך ואנו עבדי, וי"ש אבינו, וגם מלכנו, והיינו, אב לנשמה, ומלך לגוף, ואמר:

אדירנו בוראנו גואלנו יוצרנו. יש לדקדק, הלא נמנו וגמרו דנח לו לאדם שלא נברא (עירובין יג), וא"כ האידך אנו מחשיבין זאת למעלה, שהקב"ה בראנו. ועוד יש לדקדק למה הפסיק בתיבת גואלנו בין בריאה ויצירה. ונלענ"ד לפרש לפימ"ש בדבר אהרן (ר"ה בוראנו), דבריאה קאי על הנשמה, כמו וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, שהנשמה היא בחלל הגוף, ויצירה קאי על יצירת הגוף. והנה, לנשמה, היה נח שלא נבראה, כלומר, שלא תבא לעולם השפל הזה, בעבור פיתוי היצה"ר, ולגוף היה נח שלא נברא, בעבור גודל השיעבוד והגלויות. והנה, כבר הקשו המפרשים, אטו בראנו השי"ת שלא לטובתנו. וי"ל דבאמת מסייע הקב"ה לנשמה שלא תפול ביד היצר, ואלמלא עוזרו לא יכול לו, וכמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו בידו (תהלים ל"ו, ל"ב-ל"ג), וכמו שדרו"ל (קדושין ל) דקאי על יצה"ר, וכן עתיד הקב"ה לגאול אותנו מן הגלות, ותהיה ג"כ טובה לגוף שנוצר. וא"כ יש לפרש דו"ש אדירנו בוראנו, כלומר, אתה בוראנו, שבראת הנשמה, אדירנו, שלא תפול ביד היצר הצורר, וגואלנו יוצרנו, כלומר יוצרנו, יוצר הגוף, גואלנו, מהגלות המרה. וכי"ז נמשך אשלמעלה, אבינו מלכנו, דקאי על הנשמה ועל הגוף.

קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל. יש לדקדק מה דאמר קדושה אצל יעקב, ורעייה אצל ישראל. ויש לבאר לפימ"ש (דברים ל"ג, י"ח) שמוח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך. והיינו, דזבולון עסק בפרגמטיא, ומאכיל את יששכר, שעסק באהלים של תורה (בר"ר ע"ב, ה). וא"כ נמצא, דזבולון היתה חסרה רוחניות ויששכר גשמיות. והנה ידוע, דהגוף מכונה בשם יעקב, והנשמה בשם ישראל. וא"כ יש לפרש, קדושנו כי אתה הוא קדוש רוענו, כי אתה רועה ישראל, וממציא לו לישראל פרנסה שהוא

הוא המיב, הוא מטיב הוא ייטיב לנו. יש לפרש, דהנה לפעמים נמצא דמוכה ג"כ לרעה תחשב, כמו, יש עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה', י"ב), וכמו, רשע וטוב לו, להרע לו באחריתו (קדושין ט). והנה, לפעמים נמצא דרעה ג"כ טובה תקרא, והיינו, ביחס לרעה שלפניה, וכמו, טובים היו חללי חרב (איכה ד', ט), ועו"א, הוא המיב לנו בתחילה, ולפי יחס זה, הוא מטיב לנו עכשיו, ולא ביחס לרעה, והוא ייטיב לנו באחריתנו, כלומר, שלא תצמח ח"ו רעה ע"י הטובה היא.

הרחמון הוא ישלח לנו את אליהו הנביא וכו'. הנה, רבינו רבן של כל ישראל הח"ק ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זל"ה, פעם בהיותו מוסב על שולחנו עם קהל חסידים, באמצע הסעודה פתח ואמר, נבין מאמר הנבי' (מנהדרין צח) ששאלו למשיח אימתי יבא מר, והשיב, היום אם בקולו תשמעו (תהלים צ"ה, ז). וקשה, איך אפשר לבא היום אם בקולו תשמעו, והרי לא בא אליהו מאתמול, והכתוב אומר (מלאכי ג', כ"ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה'. אמנם, מבינים אתם אחי, למה באמת צריך אליהו לבוא יום א'

Harachaman (The Merciful One)

R. Avraham Aharon Friedman of Tshup, Hy"d

"May the merciful one bless my father, my teacher, etc."

I will not prevent myself from writing a testimonial of all of the hardships that had befallen us when I reached this section in my writings. We were in the year 1941, right after Passover. I was taken to a labor camp for the second time. I was taken to different locations, where there were no Jews and I was dressed in their clothing, for about four months. I did slave labor there and every single day they make the work load harder and more difficult, and three days before I was released, tragedy befell me, as the terrible news reached me that my beloved wife, Zissel, may God rest her soul, had taken sick. Not many days elapsed, and on the Tuesday of the Torah portion of Nitzavim, the 24th day of the month of Elul, she passed away and was buried in her birthplace of Baravna. And behold, tragedy befell me twice, as shortly thereafter, on the holy day of Shabbat, on the 6th day of the month of Tishrei, the uncircumcised prevailed and my father/teacher, our Rabbi and leader, Rabbi Yonah, may God rest his soul, the son of our Rabbi and leader, Rabbi Abraham Aaron may God rest his soul, passed away and was laid to rest on the Sunday of the Torah portion of Haazinu, in his birthplace, Moushai, leaving us in despair. I gave a long eulogy memorializing them, which I included in a separate, dedicated booklet. Before all of the above befell me, I was in the labor camp for three and a half months, including all of the Days of Awe, and it was with great difficulty that I avoided transgressing the Holy Sabbath and the holidays, until they finally put me in jail and handed me over to the courts for nor being willing to transgress the Sabbath, and through God's mercy on me, I was set free and remained there around another month. During this time, and thereafter, I underwent a tremendous amount of suffering, which it is impossible to describe, and cannot be believed. May God have mercy on the remnants of his nation, Israel, and send us the redeemer very soon.

JEW IN BERLIN GET BREAD FOR PASSOVER

Unleavened bread baked in Berlin has been distributed to Jews in and around the city for observance of the Passover holiday which begins tomorrow evening, the American Jewish Joint Distribution Committee announced here yesterday.

More than 2,000,000 pounds of Passover supplies, the greater part sent from this country, have been provided for surviving Jews in Europe, the Middle East and Asia, Dr. Joseph C. Hyman, executive vice chairman of the committee, reported.

The Berlin matzohs were baked in the Sarotti-Fabrik plant. About 85,000 pounds, said to be the first made there since Hitler's rise to power, have been divided among 10,000 Jews in the area.

Besides traditional Passover foods, JDC has also shipped books containing the services that are held to observe the holiday celebrating the deliverance of ancient Jews from oppression in Egypt. Dr. Hyman noted that 15,000 of the Hagadoth have gone to Germany and Austria alone.

Emphasizing that this greatest Passover relief program in the agency's history was undertaken with money contributed to the United Jewish Appeal, of which JDC is a member, Dr. Hyman said supplies went to nearly twenty countries in Europe and the Middle East. One hundred and fifty thousand pounds of matzohs were sent to Shanghai, he said.

12

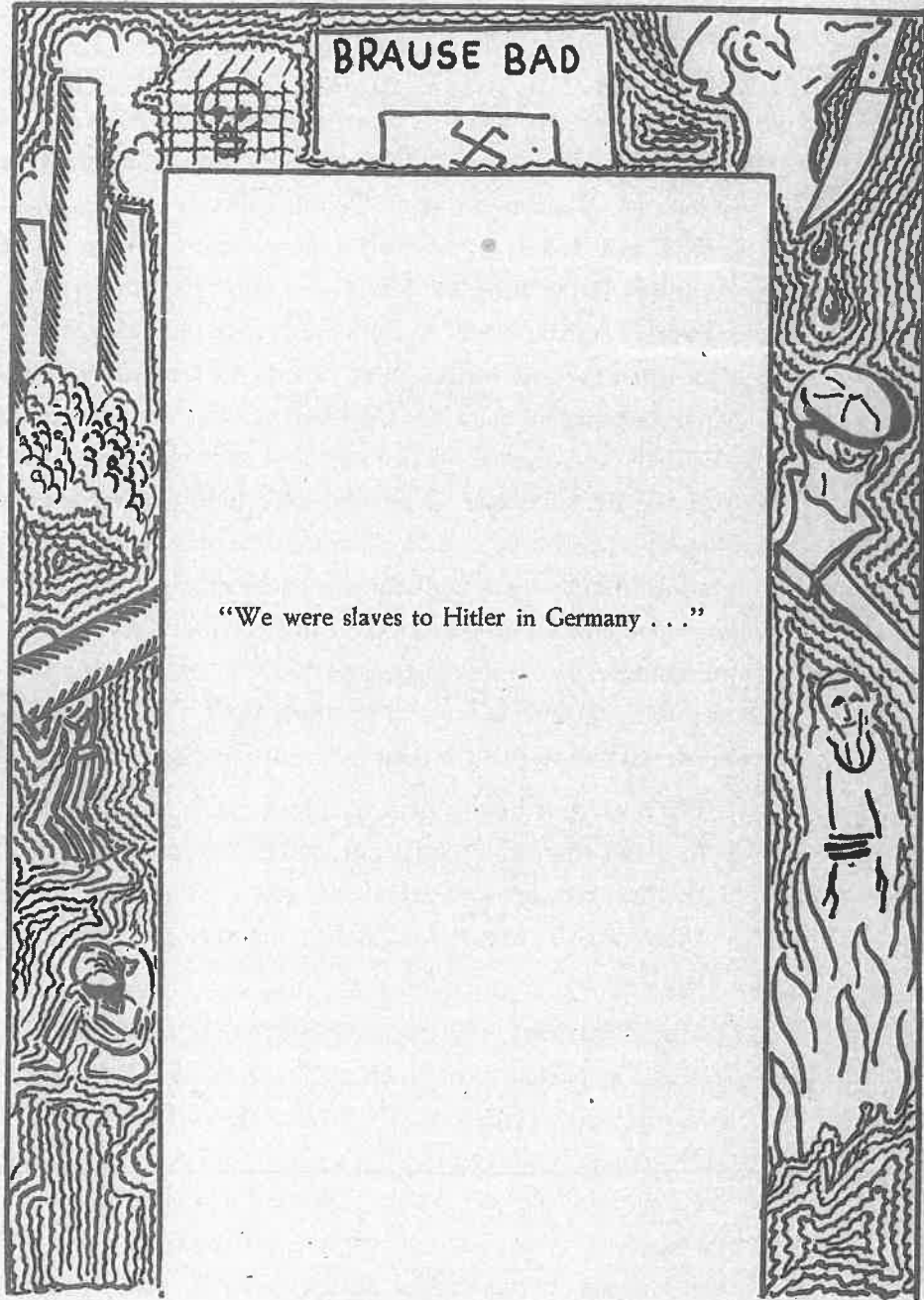

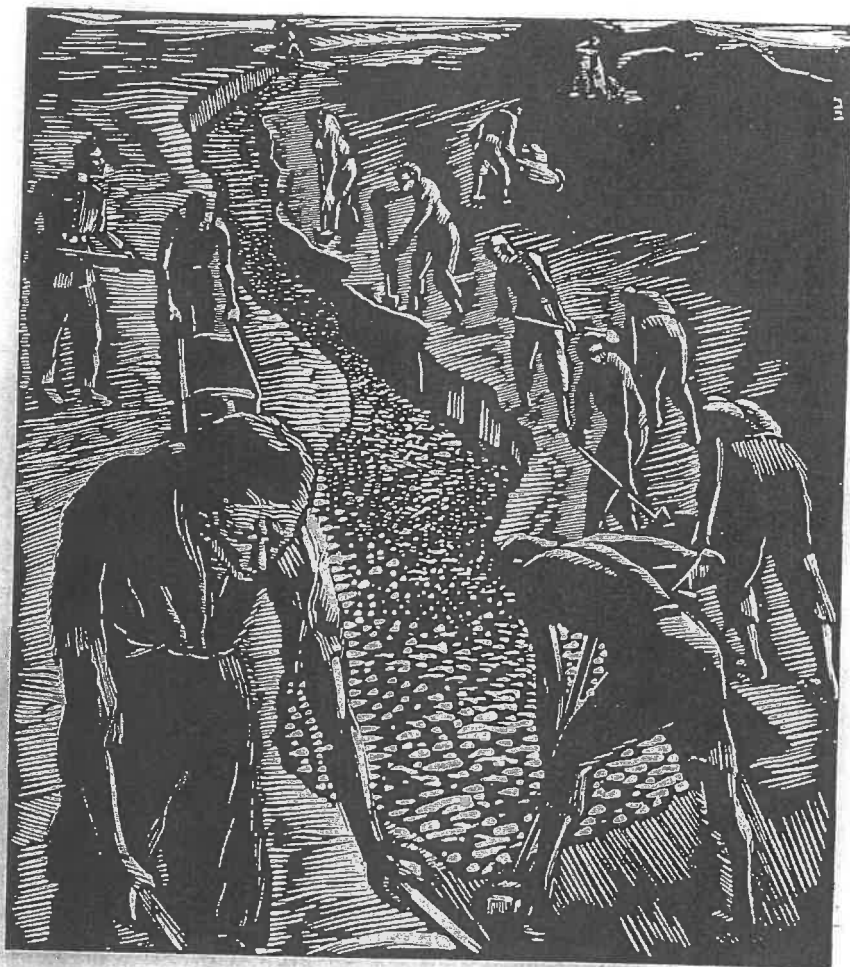
PASSOVER SERVICE

MUNICH ENCLAVE

Munich, Germany, April 15-16, 1946

71

בן - בניסין

עבדים - הנינו לפרעה במצרים

DAYENU

We would have been content.

Had He scattered us among the nations but had not given us the First Crusade, we would have been content. Had He given us the First Crusade but not the Second, we would have been content. Had He given us the Second Crusade but not the Blood Libel, we would have been content. Had He given us the Blood Libel but not the persecutions of the Third Crusade, we would have been content. Had He given us the persecutions of the Third Crusade, but not the Badge of Shame, we would have been content. Had He given us the Badge of Shame but not the persecutions of the Black Plague, we would have been content. Had He given us the persecutions of the Black Plague but not the Inquisition, we would have been content. Had He given us the Inquisition but not the pogroms of 1648–49, we would have been content. Had He given us the pogroms of 1648–49 but not the slaughter of 1919 in Ukraine, we would have been content. Had He given us the slaughter in Ukraine but not Hitler, we would have been content. Had He given us Hitler but no ghettos, we would have been content. Had He given us ghettos but no gas chambers and crematoria, we would have been content. Had He given us gas chambers and crematoria, but our wives and children had not been tortured, we would have been content. Had our wives and children been tortured but we had not been forced into hard bondage, we would have been content. Had we been forced into hard bondage but not been made to die of hunger, we would have been content. Had we been made to die of hunger but not of disease and torture, we would have been content.

All the more so, since all these have befallen us, we must make *Aliyah*, even if illegally, wipe out the *Galut*, build the chosen land, and make a home for ourselves and our children for eternity.

This *dayenu* recites not God's blessings, as is traditional, but visitations of affliction, a veritable anti-Hallel. The conclusion replaces the hope of God's deliverance with a vision of 'ourselves' working for Zion. See the Introduction, pages xxviii–xxix.

In the side borders, the Hebrew script echoes *dayenu* ('We would have been content') as the uplifted hands with tallith-like sleeves at the top seem to express beseechment or resignation.

בעזהש"ת

סדר

הגדה של פסח

עם פירוש

יקר נחמד ונעים, דברים למי שאמרם ראויים, ובו דרושים נפלאים,
דברי עבודה עם שרשי אמונה בהם נמצאים, בשם נקראים,

ויחי יוסף

תרגום

אשר השאיר אחריו ברכה כ"ק אדמו"ר הרב הגאון הקדוש צדיק יסוד עולם
המפורסם בכל קצוי תבל בתורתו וצדקתו, פאר הדור, נר ישראל, עמוד ההוראה,
רב פעלים מקבציאל, אשר דלה והשקה תורה ויר"ש לעדרי צאן קדשים

מרן **יוסף** וצללה"ה **גרין** וואלד

בן הגה"ק מרן יעקב יחזק' צוק"ל בעהמח"ס **ויגד יעקב**
בהגה"ק מרן בעהמח"ס **ערוגת הבשם** וצוק"ל
שהי' אב"ד ור"מ בק"ק פאפא יצ"ו

ומנוחתו כבוד בקרית פאפא נ"י.

בעהמח"ס שו"ת ויען יוסף, ויחי יוסף עה"ת, מקואות, וחנוכה

ונלוה לזה דיני בדיקת חמץ וביעורו ודיני הסדר ומנהגיו מסידור דרך החיים ומשו"ע
הרב תניא ז"ל, וענינים נפלאים מסה"ק דרך פקודיך מהגה"ק רבינו מהרצ"א ז"ל
השייכים למצוות הפסח ומושכים את הלב לשרשי האמונה ודרכי העבודה האמיתית
והם שוים ומועילים לכל נפש, ועוד ליקוטים שונים, מוסרים ודינים, רב פנינים
מספרים שונים, ומאמר הק' מהרה"ק ר"ש מאוסטרפוליא ז"ל שנמצא כתוב שהוא
סגולה גדולה לעיין בו בליל פסח, ולמאמר חד גדיא הוצג פי' מהרה"ק מהר"ם
מטשערנאבל זי"ע מסה"ק לקוטי תורה ע"ד התעוררות לעבודת הבורא יתב"ש.

יצא לאור ע"י בני המחבר

הוצאה שלישית תשע"ה לפ"ק

שנת תשנ"ב לפ"ק

הוצאה שני' תשס"ד לפ"ק

חַד גְּדִיָּא, חַד גְּדִיָּא, רִזְבִין אָבָא בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא.

פירוש על חד גדיא

והועתק מספר דברי תורה עם תקונים מס' לקוטי תורה

דרכי ואופני התנהגות החסידות צתורה ועבודה להתקשר ולהתדבק בהצורה ית
כל אחד לפי ערכו, מיוסד על פזמון חד גדיא אשר ילא מפי רוח קדשו
הה"ק צוליגא קדישא איש חלקים מו"ה ר' מרדכי (הנקרא ר' מאטלא) מטשרנא
זללה"ה.

חד גדיא פירוש חד גדיא הגדה אחת, כי גדיא לשון הגדה ואמירה, כמ"ש (שמ
יע) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, והמה מורים על שני הדבר
הראשונות אנכי ולא יהיה לך שניהם בדבור אחד נאמרו מפי הקצ"ה (מכ
כ"ד), והמה כוללות כל התורה כולה כי דיבור אנכי כולל כל מצות עשה שצתור
ודיבור לא יהיה לך כולל כל מצות לא תעשה, וכפל בעל מסדר הגדה
גדיא, להורות שכל התורה נכללת בשני דברות הראשונות, והשני דברות הראשונות
המה רק דבור אחד והגדה אחת, ולפי זה כל התורה נאמרה מפי הקצ"ה
בדבור אחד, וסידר המסדר החרוז נגד תורתנו הקדושה, וכפל הדברים ה
הוראה על ענין היחוד איך שנתאחד כוללות התורה בשני דברות הראשונות
שכס חד גדיא הגדה אחת.

רזבין אבא אבא הוא הקצ"ה כמ"ש (דברים לב) הוא אביך קנך הוא עשך ויכונו
ואבא יסד צרתא הוא התורה והתפלה, וירושכ ומתנה היא לנו, שנתן לנו נ
תורתנו הקדושה, והלציש זה רלנו וחכמתו ית"ש המיוחדים בעלמיותו וצמחו
יתצרך בתכלית היחוד, והרי זה כאלו נתן לנו את עלמו כזיכול, כמ"ש צזו
הקדוש על פסוק (שמות כה) ויקחו לי תרומה פירוש תיבת לי כלומר אותי, וכמו דאי
צמדרש רצה פרשת תרומה על פסוק (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם צנוכג שצעו
אדם לוקח חפץ שמא יכול לקנות בעליו, אבל הקצ"ה נתן תורה לישראל ואו
להם כזיכול לי אתם לוקחים, הוי ויקחו לי תרומה, מכרתי תורתו נמכר
עמה, וכמ"ש ותתן לנו ה' חלקינו תורת חיים ואהבת חסד. וזהו דזו

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא, וְאַבְלָה לְגַדְיָא, דְּזַבִּין אַבָּא בְתַרֵּי זַוְי, חַד גְּרִיָּא, וְ
גְּרִיָּא.

אזא שהקצ"ה נמכר אללינו ע"י התורה שנתן לנו, וצמח היחה המכ
והלקיחה עלמנו כזיכול, צתרי זחי כמו כסף זחי, והוא ענין כסוף ותשוקה, וה
שני כסופין שהמה אהבת השם, ואהבת התורה, כמו דכתיב כי נכסוף נכס
לצית ישראל דנלעוינו על אהבת ה' כמ"ש (דברים ו) ואהבת את ה', ואנ
התורה כדכתיב (תהלים קי"ט) טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף,
אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב ו
(ט), ש"י שני כסופין הנ"ל נמשך הארת הקצ"ה לעם קדשו המיוחדים שמו ת
צאכבה, ועי"ז תתעורר אהבת הקצ"ה צנו שהקצ"ה אוהב אותנו ע"י התעוררתנו ו
צב' כסופין הנ"ל, וכמ"ש (שה"ש ה') אני לדודי ודודי לי, אני לדודי ועלי תשא
(שם), היינו כנ"ל ש"י התעוררתנו ואהבתנו כלל שלם ונפש חפילה לו
יתצרך ותורתו הקדושה, עי"ז תתעורר אהבת הקצ"ה צנו צנעימת ידידות ה
הקודש, ונעשה יחודים גדולים צעולמות עליונים, ותפלה היא ג"כ צרתא דמי
קדישא, כדאיתא בזוהר מאן דקטל לחויה צישא שהיא הילכה"ר יבצין לי צרתא דמי
קדישא דא הוא ללותא, ועל ידה יכול האדם להתקשר ולהתדבק את ע
צקצ"ה וליחדו כלל שלם ולחצר את האוכל להיות אחד, תורה ועבודה צמו
אחד יחדיו ידבקו והוא ענין יחוד קצ"ה ושכינתא בכלל, כי צוה יתייחדו ו
להקצ"ה, אמנם איך אפשר לאדם לצוא לשני כיסופין הנ"ל היינו אהבת
ואהבת התורה, הוא ע"י שימאם צרע ויצחור צעוצ להיות שונא לרע צתב
השנאה, כמ"ש (תהלים קלט) תכלית שנאה שנאחים וגו', וכתיב (שם ל"ז) או
ה' שנאו רע פירוש צערך שיהיו שונאי הרע כן יהי אוהבי ה', ו
מה שיסד צעל מסדר הגדה.

וְאַתָּא שׁוֹנְרָא, פִּירוּשׁ שׁוֹנֵא רַע, וְאַכְלָה לֶשׁוֹן יַחֲוֹד כְּמוֹ אֲכָלָה וּמִחַחָה פִּיה שְׂכו
יהי האדם שונא רע כנ"ל אזי יצא לצי כיסופין, דזבין אזא לאהוב ה' ותו
ויתייחד להקצ"ה צתכלית היחוד כי קודשא צ"ה ואורייתא וישראל כולא חד, אכן ה
ידוע לכל החפלים ציראת ה' שכאשר יהי האדם שונא רע אזי יתגבר ו
הילך הרע מאד ודרך הילך הרע לצלצל ולנשך אותו מאד צכלי זיינא צישא
להאצידו, וזהו מה שסידר צעל הגדה.